

**Яків
Шрайберг**

Генеральний директор ДПНТБ Росії, президент Міжнародної асоціації користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій, завідувач кафедри електронних бібліотек і систем інформаційних технологій Московського державного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури Російської Федерації, доктор технічних наук, професор

ВІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК ОСВІТНЬОЇ Й НАУКОВОЇ СФЕРИ: НОВИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ ПРОЕКТ У РОСІЙСЬКОМУ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Представлено проект "Розробка інформаційної системи доступу до електронних каталогів бібліотек сфери освіти і науки в рамках єдиного інтернет-ресурсу", організатором якого виступить ДПНТБ Росії. Підкреслюється, що вперше такий грандіозний проект доручено не науково-дослідницькому центру, а саме бібліотеці. Проект відкриває нові перспективи для створення єдиної системи відкритого доступу до ресурсів бібліотек.

Ключові слова: ресурси бібліотек, відкритий доступ, вільний каталог, Інтернет, бібліотеки вищих навчальних закладів, наукова й освітня інформація.

Доступ до ресурсів бібліотек, що представлені в Інтернеті, як правило, забезпечується за допомогою стандартних засобів і не становить проблем, якщо власник ресурсів (бібліотека) цього дійсно бажає. У принципі, всі бібліотеки світу, так чи інакше представлені в Інтернеті, відкривають свої каталоги та інші ресурси для вільного користування зацікавлених користувачів.

Університетські та бібліотеки інших ВНЗ в Російській Федерації відрізняються тим, що, як правило, їх електронні каталоги доступні через Ін-

тернет, але зведеного загальнодоступного рівня практично немає. Дійсно, серед більш ніж 1,5 тис. державних і приватних ВНЗ та університетів тільки стосовно невеликої їх частини можна говорити про певний зведений рівень представлення: у Російському зведеному каталозі науково-технічної літератури (Российский сводный каталог научно-технической литературы — РСвК НТЛ), який веде ДПНТБ Росії, їх близько 60; трохи менше у Зведеному каталозі бібліотек Росії (Сводный каталог библиотек России — СКБР) і більше 100 — в АРБІКОНі. При цьому названі зведені каталоги розрізнені, не зв'язані між собою (питання про інтеграцію СКБР та РСвК НТЛ тільки обговорюється, хоча електронний каталог ДПНТБ Росії вже інтегровано у СКБР). Тому однозначно (та й неоднозначно) встановити адресу фондодержателів серед вузівського ресурсу за запитом користувача сьогодні поки що досить проблематично.

Саме на це у 2010 році звернув увагу Президент Російської Федерації під час відвідування Тверського державного університету, і незабаром з'явилося відоме багатьом Доручення Президента від 09.09.2010 № Пр-2663 щодо забезпечення вільного доступу читачів до фондів бібліотек державних установ вищої професійної освіти в рамках єдиного електронного інтернет-ресурсу. Згодом відбулося засідання Президії Ради при Президентові Російської Федерації з розвитку інформаційного суспільства в Російській Федерації (22 лютого 2011 року) і в результаті було прийнято низку рішень, зокрема про створення системи вільного доступу до фондів бібліотек державних установ вищої професійної освіти. Був окреслений комплекс робіт, спрямованих:

- на створення зведеного каталогу бібліотечно-інформаційних ресурсів ВНЗ, доступних в інтернет-середовищі;
- поетапне наповнення та розширення переліку каталогу за рахунок власних ресурсів, а також ресурсів інших правовласників на правовій основі, у тому числі і ресурсів електронно-бібліотечних систем;
- моніторинг усієї системи вузівського контенту, представленого в електронних каталогах і відображеного у зведеному каталозі системи.

На вирішення більшості зазначених завдань у межах федеральної цільової програми освіти та науки РФ “Дослідження і розробки за пріоритетними напрямками розвитку науково-технологічного комплексу Росії на 2007—2013 роки” спрямований проект “Розробка інформаційної системи доступу до електронних каталогів бібліотек сфери освіти і науки в рамках єдиного інтернет-ресурсу”.

У підсумку конкурсних процедур відповідальним виконавцем проекту стала федеральна державна бюджетна установа “Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії”. Отже, 30 вересня 2011 року з ДПНТБ Росії як головною організацією укладено державну угоду про комплекс дослідно-конструкторських робіт під назвою “Розробка інформаційної системи доступу до електронних каталогів бібліотек сфери освіти і науки в рамках єдиного інтернет-ресурсу”. Вперше такий грандіозний проект національного масштабу доручений не науковому інституту, дослідницькому центру, а бібліотеці, нехай навіть настільки відомій, як ДПНТБ Росії. Без сумніву, це результат визнання ДПНТБ Росії як національного лідера у

сфері розробки і використання в бібліотечній практиці найсучасніших і досконалих інформаційних технологій.

Мета цього проекту — створення інформаційної системи доступу до електронних каталогів бібліотек сфери освіти і науки в рамках єдиного інтернет-ресурсу на основі уніфікованого зведеного каталогу бібліотечних ресурсів та із забезпеченням інтеграції з головними системами національного бібліотечно-інформаційного ресурсу, такими як:

- Зведений каталог бібліотек Росії — Російський Зведений каталог науково-технічної літератури;
- Національна електронна бібліотека — Зведений каталог періодики бібліотек Росії;
- Об'єднаний каталог російських бібліотечних консорціумів;
- Єдина система обліку результатів науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт цивільного призначення, які виконуються за рахунок коштів федерального бюджету.

Таким чином, користувач — студент, викладач, професор, тобто будь-яка зацікавлена особа — входить в уніфікований каталог системи і формулює певний пошуковий запит на який-небудь документ (видання). Система виявить його фондодержателів (бібліотек) з кодами їх однозначної ідентифікації та вкаже на наявність повнотекстової електронної копії цього документа, якщо, звичайно, вона є. Система виконає функції інформаційної навігації і приведе користувача до фондодержателів. Звернувшись до них, користувач зможе отримати ксеро- чи цифрову копію статті або скорочений обсяг видання, або навіть повну копію, якщо фондодержатель отримав відповідну можливість від правовласника. Якщо у фондодержателів таких прав немає, то система через одну зі своїх підсистем, а саме через підсистему ліцензійно-договірної діяльності, допоможе йому вирішити правове питання і забезпечити передачу користувачеві цифрової копії документа.

Етапи роботи

2011 рік — уточнення технічного завдання, ескізний проект, частина технічного проекту, створення макета системи, підключення десяти вузівських бібліотек (етап повністю виконаний);

2012 рік — технічне і робоче проектування, підключення 150 вузівських бібліотек та бібліотек наукових організацій;

2013 рік — дослідна експлуатація та введення у промислову експлуатацію, підключення 750 вузівських бібліотек та бібліотек наукових організацій.

На початковій стадії розробки проекту був ретельно вивчений передовий зарубіжний досвід, особлива увага приділялася таким системам:

- **CURL Online Public Access Catalogue (COPAC)** — Зведеному каталогу фондів національних, вузівських і спеціальних бібліотек Великої Британії та Ірландії (36 млн записів, 40 учасників).
- **Gemeinsamer Verbundkatalog (GVK)** — Німецькому зведеному каталогу, що представляє фонди 400 університетських і великих публічних бібліотек країни.
- **Catalogue Collectif de France (CCFr)** — Зведеному каталогу Франції, що відображає фонди 160 французьких бібліотек, у тому числі Національної бібліотеки (Бібліотека Франції).

- OCLC WorldCat — Найбільшому у світі зведеному каталогу бібліографічних записів (258 039 тис. записів, 76 тис. бібліотек-учасниць, 170 країн).

- Digital Public Library of America (DPLA) — Цифровій публічній бібліотеці Америки — новітній проект цифрової бібліотеки в США, що об'єднує ресурси університетських і публічних бібліотек (штаб-квартира — Гарвардський університет). Стартував у жовтні 2011 року, завершення розробки передбачається в 2013 році.

- Europeana — Європейській цифровій бібліотеці (централізований каталог культурної спадщини, в якому зберігаються й надаються користувачеві метадані основних цифрових інформаційних об'єктів, бібліотек і музеїв Європи, необхідні для пошуку, причому тією мовою, якою вони були надані постачальником інформації. Сьогодні в системі — понад 20 млн документів, більше 1500 організацій із 32 країн).

- World Digital Library (WDL) — Світовій електронній бібліотеці, що надає безкоштовний доступ до Інтернету в мультимовному форматі до великої кількості матеріалів, які відображають культурну спадщину народів різних країн світу (понад 6 тис. документів, понад 137 учасників; як правило, національні бібліотеки).

Робота над проектом побудована у вигляді ієрархічної схеми; сформований проектний комітет, визначені основні функціональні групи з розробки технологічних і програмних модулів. Проект передбачає кілька цільових установок на різні групи користувачів: студентів, викладачів, бібліотеки, бізнес-спільноти.

Очікувані результати:

- реєстрація та облік бібліотек сфери освіти й науки, які мають електронні каталоги (повнотекстові ресурси);

- формування уніфікованого зведеного каталогу системи;

- надання користувачам єдиної точки доступу до уніфікованого каталогу;

- інтеграція з існуючими інформаційними ресурсами сфери освіти, науки та культури;

- моніторинг стану уніфікованого каталогу й відображених у ньому фондів;

- забезпечення інформаційної безпеки у процесі управління уніфікованим каталогом і доступу до нього;

- технологія ліцензування договірної роботи для забезпечення взаємодії користувачів і правовласників повнотекстових ресурсів.

Переваги проекту

Для студентів:

- єдина точка доступу до навчальних матеріалів та електронних освітніх ресурсів, у тому числі до важкодоступних регіональних видань;

- доступ до широкого кола інформації і повних текстів для самостійної наукової роботи;

- можливість одержання більш якісних освітніх послуг.

Для викладачів:

- можливість використання навчальної літератури та методичних матеріалів інших ВНЗ у викладацькій діяльності;

- доступ до великого обсягу літератури для самостійної наукової роботи і розробки авторських навчальних матеріалів;

- інформування про поточну наукову роботу в мережі ВНЗ країни;
 - можливість підтримки процесів дистанційного навчання (*e-Learning*).
- Для бібліотек ВНЗ:
- уточнення профілю комплектування з урахуванням досвіду інших ВНЗ;
 - можливість отримання повних текстів від інших правовласників для своїх користувачів;
 - забезпечення більш повного та якісного обслуговування користувачів;
 - підвищення ефективності роботи служб МБА (міжбібліотечного абонементу) та ЕДД (електронної доставки документа).

Для бізнес-спільноти:

- отримання інформації про наукову діяльність університетів і ВНЗ для спільної роботи у сфері комерціалізації наукових розробок;
- доступ до необхідної первинної бібліографічної і довідкової інформації у своїй сфері діяльності, у тому числі з доступом до повних текстів;
- у підсумку — підготовка фахівців вищого рівня.

Роботи на першому етапі проекту

За 2,5 місяця після підписання Державного контракту були розроблені: 17 окремих технічних завдань для підсистем, технічне завдання на Систему, ескізний проект, технічний проект на Систему за низкою проектних рішень; проведено дослідження та підготовлено звіт з аналізу світового та вітчизняного досвіду розробки зведених каталогів і електронних бібліотек, використання хмарних технологій, системи захисту авторських прав та інтелектуальної власності тощо.

Робочий макет системи:

- підготовлений та впроваджений у дослідно-промислову експлуатацію робочий макет системи (*vlibrarynew.gpntb.ru*);
- завантажені метадані, що відображають фонди більш ніж 100 університетських бібліотек та бібліотек наукових організацій, що охоплюють понад 5 млн записів;
- відпрацьовуються технології отримання даних, особливо злиття в єдиний інформаційний ресурс.

Запрошуємо всіх зацікавлених осіб, особливо бібліотеки у сфері освіти і науки, до співпраці. Участь у проекті абсолютно безкоштовна, а вигода очевидна!

Надійшла до редакції 01.03.2013

Yakiv Shraiberg. Free Access to the Resources of the Libraries of Educational and Scientific Spheres: a New Federal Project in the Russian Library-Information Space

The author presents the project "The development of the information system of the access to the libraries' electronic catalogues of the education and science spheres within the frames of a single internet resource" which was organised by the State public scientific-technical library of Russia. It is emphasized that for the first time such a grand project has been commissioned not to the scientific-research centre, but to the library. The project opens new prospects for the creation of a single system of open access to the libraries' resources.